

Recensies

Peter Altena en Myriam Everard (red.)
Onbreekbare Burgerharten. De historie van Betje Wolff en Aagje Deken.
Nijmegen (Uitgeverij Vantilt) 2004.
223 pagina's € 17,50
ISBN 90 77503 17

Een doorstart voor Wolff en Deken

'Noem zoveel mogelijk Nederlandse schrijfsters van vóór 1900'. Deze vraag legde ik kort geleden voor aan een groep van circa honderd eerstejaars letterenstudenten tijdens een hoorcollege over vrouwelijk schrijverschap. Er viel een diepe stilte. Na wat geroezemoes kwamen er toch twee namen: "Wolffje ofzo?", opperde iemand aarzelend. "Eh... was Aagje ook iemand?" vroeg een ander daarop voorzichtig. Enige tijd later volgden nog Ina Boudier Bakker (de naamgeefster van het IBB-complex, de bekendste studentenhuysvesting in Utrecht) en Anna Maria van Schurman. Daarna was het opnieuw stil.

Betje Wolff en Aagje Deken behoren tot de weinige schrijfsters die een plaats hebben verworven in het geheugen van de gemiddelde letterenstudent. Hun bekendheid hebben ze vooral te danken aan dat ene boek waarmee ze hun naam vestigden: *De historie van mejuffrouw Sara Burgerhart* uit 1782. Selecties uit deze briefroman, waarvan tal van herdrukken verschenen, staan nog altijd steevast op het leesmenu van middelbare scholieren.

Wolff en Deken mogen dan een canonieke status hebben verkregen, de wetenschappelijke aandacht voor hun leven en werken is de laatste jaren behoorlijk geluwd. Dat is, paradoxaal genoeg, vooral het gevolg geweest van het uitstekende spoorwerk van de Nijmeegse (inmiddels emeritus) hoogleraar P.J. Buijnsters. Deze publiceerde in de jaren tachtig verschillende diepgravende publicaties over het schrijvende tweetal, waaronder een bibliografie van hun geschriften, een tweedelige editie van *Sara Burgerhart*, een biografie en hun briefwisseling. Wolff en Deken leken dus 'klaar'.

Het herdenkingsjaar 2004 – tweehonderd jaar na het overlijden van beide schrijfsters – vormde voor Peter Altena en Myriam Everard de aanleiding om het onderzoek nieuw leven in te blazen. Ze stelden een artikelenbundel samen om te laten zien dat het leven van de twee schrijfsters "nog zindert van de oude en nieuwe raadsels, mystificerende vermoedingen, onbekende vriendinnen, onbekende boeken, politieke verwickelingen, godsdienstfilosofische vergezichten, en onverholten kennisvreugde."

Die ambitie wordt ruimschoots waargemaakt in de in totaal achttien bijdragen van overwegend historici

en neerlandici. Ze zijn, vermoedelijk met enig passen en meten, gegroepeerd rondom vier thema's: de canonisering van Wolff en Deken na hun dood ('Onbreekbaar I'), de documentatie van hun levens en de receptie van hun werken ('Onbreekbaar II'), hun werken en de context waarin die tot stand kwamen ('Burgerharten') en tot slot de richting die het toekomstige onderzoek op zou moeten gaan ('Einde, begin').

De meeste onderwerpen zijn ingegeven door de desbetreffende specialismen van de auteurs. Zo is er een bijdrage van Maria Grever over Johanna Nabers biografie van Wolff en Deken, Lizet Duyvendak inventariseert de aanwezigheid van beide schrijfsters in het Haagse Damesleesmuseum en Olf Praamstra bespreekt de geschriften van Conrad Busken Huet. Door de sterke gerelateerdheid aan persoonlijke specialismen verdwijnen Wolff en Deken soms wat ver naar de achtergrond, zoals in de bijdragen over Jan van Konijnenburgs lofrede op Wolff en Deken (door Simon Vuyk), die over patriotse vrouwen in ballingschap (Joost Rosendaal) en die over de sodomiet Hendrik Herderschee, die in de gevangenis mogelijk een grafchrift op beide schrijfsters las (door Theo van der Meer).

De diversiteit aan onderwerpen staat weliswaar garant voor 'onverholten kennisvreugde', maar geeft de bundel als geheel ook een tamelijk willekeurig en onevenwichtig karakter: de eerste 125 pagina's (meer dan de helft) gaan over de canonisering en receptie van Wolff en Deken, ofwel de vraag hoe anderen over hen schreven en oordeelden. Dat neemt niet weg dat deze receptiegerichte benadering tot meeslepende uitstapjes kan leiden. Peter Altena vergelijkt bijvoorbeeld de biografieën van H.C.M. Ghijsen uit 1954 en Buijnsters uit 1984 met elkaar en weet sympathie te wekken voor de sterk gekleurde en stilistisch verouderde levensbeschrijving van Ghijsen. Het boeiendste artikel is naar mijn smaak dat van Mieke Aerts. Minutieus brengt zij de lange geschiedenis van Wolff en Deken als 'nationaal monument' in kaart. Alle aan hen gewijde gedenkenningen, herdenkingsbijeentkomsten, kransleggingen, bustes, fonteinen, straatnamen en postzegels passeren de revue. Ze weet de weldaad aan concrete historische details op aantrekkelijke wijze te verbinden aan meer reflectieve passages over de betekenis, functie en veranderlijkheid van canonieke monumenten in het algemeen. Ze laat zien dat de status van Wolff en Deken als nationaal monument na 1954 geleidelijk afbrokkelde. Zij gingen, samen met de meeste andere nationale monumenten, behoren tot een restcategorie die zich nog het beste laat omschrijven met de term 'vaderlandse overblijfsels', die veeleer een manipuleerbaar en vervangbaar karakter hebben. Dat roem vergankelijk is, bleek onder meer bij de introductie van het nieuwe paspoort in 2001. Sierden de beeltenissen van Wolff en Deken nog de visumpagina's van het paspoort uit 1994, nu moesten ze

– samen met alle andere nationale grootheden – het veld weer ruimen.

Veel minder talrijk zijn de bijdragen waarin Wolff en Deken zelf aan het woord komen en waarin de inhoud van hun werken centraal staat. Een welkome afwisseling biedt dan ook het artikel van Joost Kloek, die een aanstekelijk pleidooi houdt voor tegendraadse herlezingen van *Willem Leevend* en *Cornelia Wildschut*, twee briefromans die altijd in de schaduw van *Sara Burgerhart* hebben gestaan. Hij verwijst daarbij naar Engeland, waar alternatieve interpretaties het werk van de 'godfather' van de achttiende-eeuwse briefroman, Samuel Richardson, weer 'springlevend' hebben gemaakt. Ook het artikel van Pim van Oostrum laat zien dat er inhoudelijk nog veel nieuws te ontdekken valt. Haar herlezing van Wolffs dichtkundige brief 'Aan eene vriendin' leidt tot interessante speculaties over de identiteit van de aangesproken vriendin.

Voor een echte doorstart van het Wolff en Deken-onderzoek is het aandragen van dergelijke vernieuwende perspectieven op de *inhoud* van hun werken onontbeerlijk. Juist daarom is het jammer dat de bundel niet een even waardig slot kent. Als afsluiting volgt eerst een wat kribbig, ultrakort stukje van Buijnsters. Bij zijn definitieve afscheid van het Wolff en Deken-onderzoek stond hij zijn archivalia aan een jongere collega af (aan wie, vraagt de lezer zich voortdurend af!). Hij hoorde daar echter nooit meer iets over. Vervolgens formuleert Lia van Gemert enkele suggesties voor vervolgonderzoek, waarbij ze onder meer op een groeiende belangstelling voor internationaliserende en contextgerichte vraagstellingen wijst.

De vraag hoe een glorieuze toekomst in het onderzoeksveld veilig gesteld kan worden, had meer reflectie verdiend, zeker nu de discussie over het invoeren van een 'culturele canon' in het onderwijs in alle hevigheid is opgelaaid. De Onderwijsraad, het hoogste adviesorgaan van minister Van der Hoeven, meent dat de kennis en het bewustzijn van de nationale identiteit bij leerlingen groter zal worden dankzij zo'n culturele canon. De hamvraag is of beide schrijvers daarin een plaats zullen krijgen. Mits ook de inhoudelijke herlezing van hun werken nieuwe 'input' krijgt, kunnen Wolff en Deken zich geen betere pleitbezorgers wensen dan de gedreven samenstellers van deze bundel.

Lotte Jensen

Justin Clemens & Dominic Pettman
Avoiding the Subject. Media, Culture and the Object.

Amsterdam (Amsterdam University Press) 2004.
216 pagina's € 29,95
ISBN 90 5356 716 X

Virtuele wetenschap

Disclaimer: de analyse van populaire cultuur kan leiden tot wezenlijke inzichten. De dialoog met recente theoretici, al dan niet ingekapseld, evengoed. 'Nieuwe' studies zoals bijvoorbeeld 'cultural studies' horen thuis in de academie. Dit boekje echter niet. Sterker nog, het lijkt de vervijten die deze 'nieuwe' studies vaak worden gemaakt en de pogingen van critici om de postmoderne aanpak te weren uit de wetenschap, te rechtvaardigen.

Volgens Clemens en Pettman, auteurs van *Avoiding the Subject*, is iedereen, in welk veld dan ook, het er over eens dat traditionele formuleringen van het object hebben afgedaan. 'Object' is al lang niet meer synoniem aan 'ding', concreet en tastbaar als de stoel waar je op zit. Ook de uitbreidingen van het concept 'object' met (politiek geconnoteerde) machtsrelaties (Wie of wat maakt tot object? Wie of wat wordt tot object gemaakt en hoe?) of economische relaties (Wie produceert, wie distribueert en wie consumeert een object en wat zijn de gevolgen?) volstaan inmiddels niet meer. Al in de eerste helft van de vorige eeuw noteerde Walter Benjamin hoe mechanische reproductie en serialisatie de aura van het traditionele (esthetische) object verwoestte. Enkele decennia later verklaarde Jean Baudrillard dat het onderscheid tussen schijn en werkelijkheid niet langer houdbaar is in een media-verzadigde en -getekende wereld. Voeg hier de rappe ontwikkelingen van nieuwe media aan toe, die onze leefwereld digitaliseren van Baudrillards hyperrealiteit tot een virtuele realiteit, en de problematisering van het object is compleet.

Als het aan Clemens en Pettman ligt, wordt het object in ere hersteld, en wel – zoals de titel doet vermoeden – door het subject te mijden. De onduidelijke status van het object leidt Clemens en Pettman tot drie hamvragen. Ten eerste; wat is de status van het object in een virtuele wereld? Ten tweede; wat voor gevolgen heeft dit voor de status van het affect? Ten derde; hoe kunnen deze nieuwe relaties tussen object en affect gedacht worden en hoe kan daarop actie worden ondernomen? De auteurs trachten de 'mutaties van het object te traceren', om zo te komen tot de politieke en esthetische consequenties van dit gemuteerde object "for and on human subjects". (p. 11) Het subject wordt verre van gemeden, zo blijkt. De titel is dan ook niet meer dan een woordgrapje dat de inhoud van dit boek niet dekt. Veel van